

Станіслав ПУЛЬТЕР,
кандидат педагогічних наук,
професор Житомирського
державного університету
ім. Івана Франка

ДО ПИТАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Основним чинником у поліпшенні методичної підготовки вчителя-словесника є наявність всеохопних методик викладання рідної мови і літератури для середньої ланки освіти. Аби забезпечити поглиблення знань з української літератури, учитель має ґрунтовно знати історію викладання свого предмета на всіх ступенях розвитку педагогічної та психологічної науки, тобто на етапах культурного будівництва в державі. Теоретичні знання з предметної методики будуть мертві, коли не підкріплювати їх практичними навичками, які впродовж багатьох років виробляли науковці-методисти і вчителі-практики. На цьому наголошувала у своїх методичних працях теоретик і практик професор Т. Бугайко: «Методика викладання літератури – жива наука, яка росте, розвивається, збагачується щоразу новими спостереженнями, від конкретних фактів підноситься до узагальнень, щоб потім знову повернутися до практики і вірно її спрямувати» [2, с. 5].

У цій статті автор прагне лише стисло схарактеризувати основні підручники й посібники, які вийшли протягом минулого і початку нового століття з методики викладання рідної літератури у школі, тобто в добу становлення української школи.

Першою ластівкою з історії розвитку методики викладання української літератури у школі стала книжка академіка О. Мазуркевича «Нариси з історії методики української літератури» (1961). Це була перша спроба систематизувати й узагальнити творчі здобутки науковців і вчителів-словесників із цієї дисципліни. Учений опрацював солідну кількість документів і бібліографічних джерел. В оглядах критичних матеріалів до 1917 р. він посилається на педагогічні ідеї деяких письменників-класиків (Г. Сковороди, Т. Шевченка, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки, С. Васильченка та ін.). Про українську школу в умовах царського режиму у праці майже нічого не сказано, бо української школи як такої в цей час не було. Тому автор нарису акцентує на аналізі методичних праць відомих російських методистів: М. Семенова, А. Галохова, О. Рибнікової, Н. Кудряшова, Я. Ротковича та ін. Період 1920–1930-х рр. у методиці літератури вчений розглядає з позицій марксистсько-ленінської ідеології та сталінських постулатів про класову боротьбу, що пояснюється ідеологічними причинами.

О. Мазуркевич завершує книжку словами: «Знання історії нашої методики нам необхідно не заради самої історії, а в інтересах сучасності, в цілях дальшого розвитку цієї галузі педагогічної науки, впевненого просування її вперед по шляху успішного розв'язання завдань перебудови школи» [4, с. 371], які актуальні й нині.

Визначити етапи розвитку методики української літератури допоможе аналіз тенденцій побудови основних підручників і посібників з методики викладання української літератури, що виходили в різні роки минулого й нинішнього століття.

Так, Я. Мамонтов у посібнику «Сучасні проблеми педагогічної творчості. Частина перша. Педагог як митець» (1922) утверджував аполітичність у викладанні літератури, а за основу рекомендував брати «художньо-дидактичний метод» засвоєння художнього твору. В іншому посібнику «Українська література в школі. Спроба методики» (1921) О. Дорошкевич пропонує звертати увагу на психологію характеру і теорію художньої творчості, зокрема вміння поглиблено трактувати художній твір письменника. У посібнику «Методичні уваги для вчителя старшого концентру трудшколи» (1927) О. Білецький та Л. Булаховський наголошують на потребі давати «загальну програму опису літературного явища».

У передвоєнний час вийшла книжка П. Волинського і П. Снежкової «Методика літературного читання в V–VII класах середньої школи» (1940), в якій автори акцентують на «нових формах» у роботі вчителя-словесника, на засобах активізації навчального процесу з літератури.

Зауважимо, що в післявоєнний період збільшилася кількість видань з методики української літератури. Свідченням цього став підручник «Українська література в середній школі. Курс методики» під авторством науковців Київського педінституту ім. Максима Горького (тепер педуніверситет ім. Михайла Драгоманова) Т. Бугайко, Ф. Бугайка і П. Волинського. Вони чітко розмежували за віком учнів методику викладання літератури у восьмирічній і середній школі. Це, відповідно, літературне читання (5–7 кл.) та історико-літературний курс (8–10 кл.). Особливу увагу автори звернули на систему письмових робіт з літератури й ефективні форми позакласної та позашкільної роботи тощо.

Подібною структурою і змістом до попереднього підручника стала книжка Є. Пасічника «Українська література в середній школі» (1983). Тут по-новому викладено матеріали про вчителя-словесника і його професійні якості, особливості сприймання учнями художньої літератури, проблемність на уроках літератури, вивчення творів різних жанрів.

Вагомий внесок у скарбницю методики літератури – посібник доктора педагогічних наук К. Сторчака «Основи методики літератури» (1965).

Новою віхою у розвитку методики української літератури була колективна праця провідних методистів України та вчених з Академії педагогічних наук за редакцією професора, доктора педагогічних

наук, члена-кореспондента АПН України Н. Волошиної «Наукові основи методики літератури» (2003). Монографію побудовано на літературознавчих імперативах і дидактичних принципах вивчення літератури у школі, адаптовано до шкільного курсу української літератури.

Відповідно до програм викладання університетського курсу методики вивчення української літератури в середній школі було розроблено підручник професора Київського університету ім. Тараса Шевченка В. Неділька «Методика викладання української літератури в середній школі» (1978). У ньому в загальних рисах розкрито форми, методи і прийоми викладання рідної літератури, приділено увагу технічним засобам на уроках літератури, формам позакласної роботи, викладанню літератури у школах різних типів тощо. Недоліком книжки є брак практичних зразків уроків і позакласних заходів зі шкільного курсу української літератури.

На засадах загальної і вікової психології та етнопедогогії, «на постулатах демократизму національних українських ідеалів» сформульовано методичні засади і практичні поради відомого методиста Б. Степанишина у посібнику «Викладання української літератури в школі» (1995). Методичні розділи книжки підкріплено практичними прикладами з досвіду роботи вчителів-словесників. Проте їх наведено забагато, а це ускладнило виклад теоретичних положень автора.

Цікавий за змістом і авторськими міркуваннями посібник О. Куцевол «Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія)» (2009). Методичні поради автора слушні, проте губляться в розмаїтих вимогах до аналізу твору і проектування дидактичної структури уроку літератури, у педагогічних імпровізаціях, тренінгах, проектах. Добре, що інноваційна палітра методики засвоєння змісту художнього твору учнями така різноманітна, однак увага вчителя і студента розпоршується у численних авторських рекомендаціях і рецепціях.

Практичне спрямування для підготовки майбутнього вчителя-словесника має посібник С. Пульгера й А. Лісовського «Методика викладання укра-

їнської літератури в середній школі» (2009), що становить курс лекцій і практичних занять для студентів-філологів із методики вивчення літератури у школі.

Заслуговує на увагу також підручник Г. Токмань «Методика навчання української літератури в середній школі» (2012), де автор рекомендує шляхи формування в учнів умінь заглиблюватись у художні образи і словесну тканину твору письменника, вдало добирати методи і прийоми аналізу літературного твору тощо. Уже сама назва розділів книжки оприявнює креативний характер будови посібника: загальні основи методики навчання літератури в середній школі, специфіка вивчення літературознавчого матеріалу, інновації в методиці викладання літератури тощо. Зауважимо, що автору слід було приділити більше уваги висвітленню практичних занять і самостійних завдань для проходження педпрактики й підготовки майбутнього словесника.

Показово, що останнім часом набула поширення практика написання нових підручників і посібників з вивчення літератури у школі, так званих комплексних книжок, літературознавцем і методистом. Прикладом може слугувати посібник В. Сиротенко і Р. Суровцевої «Історія української літератури ХХ ст. і методика її викладання» (2012).

У своєму стислому ретроспективному огляді ми спинилися лише на загальних основах побудови навчальних методичних підручників і посібників з української літератури. Настав час писати не нариси, а ґрунтовну історію методики викладання української літератури в середній школі, в якій докладно дослідити особливості вивчення рідної літератури в українських школах періоду визвольних змагань 20–30-х рр. ХХ ст., методичні здобутки українських учених діаспори (Чехія, Польща, Словацьчина); особливості викладання рідної мови й літератури у приватних українських школах Канади і США. Пора глибше вивчати методичну спадщину І. Огієнка, С. Русової, Г. Ващенка, С. Черкасенка, Д. Дорошенка, С. Сірополка, М. Скрипника та інших. Вельми потрібна й актуальна праця чекає на свого автора.

Література

1. Білецький О. Методичні уваги для вчителя старшого концентру трудшколи / О. Білецький, Л. Булаховський. – Х.: Рад. шк., 1927.
2. Бугайко Т. Українська література в середній школі. Курс методики / Т. Бугайко, Ф. Бугайко, П. Волинський. – К.: Рад. шк., 1962.
3. Дорошкевич О. Українська література в школі. Спроба методики / О. Дорошкевич. – К., 1921.
4. Мазуркевич О. Нариси з історії методики української літератури / О. Мазуркевич. – К.: Рад. шк., 1961.
5. Машкін А. Методика літератури / А. Машкін. – Х.: Рад. шк., 1931.
6. Наукові основи методики літератури. – К.: Ленвіт, 2002.
7. Неділько В. Методика викладання української літератури в середній школі / В. Неділько. – К.: Вища шк., 1978.
8. Куцевол О. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) / О. Куцевол. – К.: Освіта України, 2009.
9. Пульгер С. Методика викладання української літератури в середній школі / С. Пульгер, А. Лісовський. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009.
10. Сиротенко В. Історія української літератури ХХ ст. і методика її викладання / В. Сиротенко, Р. Суровцева. – К.: УНЦ, 2012.
11. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі / Б. Степанишин. – К.: Проза, 1995.
12. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі / Г. Токмань. – К.: Академія, 2012.